

Underhandlingar

mellan

Sverige och Lifland 1554—1560.

Academisk Afhandling,

som

med Vidtberömda Philosophiska Facultetens tillstånd

för Philosophiska Gradens erhållande

kommer att offentligen försvaras

af

JOHAN RUDOLF PALLIN,

Philos. Cand. af Wermlands Nation,
Helmfeltsk Stipendiat.

på mindre Gustavianska Lårosalen

Tisdagen den 22 Maj 1860.

p. v. t. f. m.

UPSALA,

EDQUIST & K. 1860.

De bepröfvade Vännerna

EDWARD OCH **KNUT BOHNSTEDT**

tillegnas dessa blad

af

PALLIN

Till min gamle Far

från

Rudolf

Med Gustaf I, hvilkens regering i så många afseenden bildar ett nytt tidskifte i vårt fäderneslands historia, träder Sverige i ett närmare och allmännare förhållande till Europas öfriga makter. Efter Vikingatågens slut stod Sverige, med få undantag, icke i gemenskap med andra länder än de närmast belägna: Danmark och Ryssland samt Hanseförbundets städer. Sveriges Medeltid var allt för upprörd af inre oroligheter, för att det skulle kunna med något eftertryck låta sin röst höras i Europas rådslag. Det var därför först Gustaf I, som gjorde landet mera känt och aktadt af utlänningen, och man kan ej annat än förvånas, då man lär känna den uppmärksamhet, hvarmed denne konung, som under sin långa regering hade att glädja sig åt så få af inre fiender ostörda år, följde de tilldragelser, som timade utom hans rike. För att ej nämna den nära beröring, dels af fredlig, dels af krigisk natur, hvori han stod med sina ofvannämnde grannar, fanns det knappast något rike i Europa, med hvilket han ej trädde i förbindelser. Med England, Skottland, Frankrike, Nederländerna, Frisland afslöt han dels handelsfördrag, dels anfalls- och försvarsförbund. Med Romerske Kejsaren stod han i lifliga underhandlingar. De Evangeliske Furstarne i Tyskland sökte förbund med honom. Svenska handelsfartyg seglade till ofvannämnda länder, till Portugal och Spanien.

Vida viktigare följder hade dock de förbindelser, som Sverige under Gustaf I knöt med de då för tiden Tyska, numera Ryska Östersjöländerna. Redan i vår historias äldsta tider har en liflig gemenskap egt rum

med dessa länder. Den aftager under Medeltidens första århundraden, vinner åter i omfång och vikt under Sturarne, men synes derefter en lång tid bortåt varit högst ringa, tills den med ens under Gustafs sista år blir i hög grad vigtig och betydelsefull. Anledningen härtill får dock ej sökas hos honom. Den var helt och hållet en yttre. Konung Gustaf har ej af eröfringsbegär blifvit inlockad på denna bana. Han har mot sin vilja och af omständigheterna förts in på densamma. Vi skola se, huru det var för att förekomma den Ryska och Danska maktens framsteg på detta håll som han mot sin lefnads afton började „betänka, om det icke vore bättre att på den sidan förekomma än förekommas“ ¹⁾.

De första underhandlingarne mellan Sverige och Lifland under sista decenniet af konung Gustafs regering hade, om ock blott medelbart, sin anledning i det sistnämnda landets förhållande till Ryssland vid denna tid. Den Lifländske Härmästaren Walter v. Plettenberg hade år 1531 slutit en fred på 20 år med Ryssland. För att förekomma krigets förnyande, affärdade redan 1550 dåvarande Härmästaren en beskickning till Zaren, för att utverka fredens förlängande på ännu 20 år. Ivan Wasiljewitsch svarade med förebråelser och anspråk. En bland de förra var äfven den, att då han från Tyskland låtit införskrifva flere hundra lärde, krigskunnige och handtverkare, hade, genom Härmästarens stämplingar, passen blifvit dem i Lübeck framtagna, hvaraf blef en följd, att hela företaget misslyckades. Äfven Gustaf tycks ej hafva varit främmande för dessa stämplingar ²⁾. Underhandlin-

¹⁾ Gustafs egna ord i ett bref till Erik af den 10 Dec. 1558.

²⁾ I ett bref från konungen till Erkebiskopen i Riga, dat. den 14 October 1548 uppmanar han den senare, att „med flit afböja Zarens försök att från Tyskland förskaffa sig någre personer, som förstode sig på artilleri och annan krigskonst“. Dalin III. 417.

gen misslyckades och sändebuden återvände hem med oförrättadt ärende. Förgäfves vände sig Härmästaren följande året till Romerske Kejsaren och föreställde honom faran för alla grannarne af Rysslands stora makt och planer på Östersjöländerna. Samma ansökan om Kejsarens bemedling förnyade Härmästaren Henrik v. Galen år 1553 genom en beskickning till Riksdagen i Ulm, hvarjemte Biskopen i Dorpat vände sig directe till Kejsaren. Denne förebar såsom skäl för sitt vägrande svar fruktan för Turkarne; men uppmanade Orden att söka skydd hos konungen i Sverige¹⁾. Detta skedde genom ett kejserligt Rescript, dat. Brüssel den 27 Juni 1553. ²⁾

Gustaf sjelf befann sig vid denna tid i ett fiendtligt förhållande till Ryssland. Han hade redan 1523, genom en beskickning till Storfursten Wasilej, anhållit om bekräftelse på den 1510 på 60 år ingångne freden, hvartill Wasilej äfven förklarade sig villig. Men då ännu 1526 inga sändebud från Ryssland anländt, för att bekräfta förnyelsen af fredsfördraget, och Severin Norrby, som flytt till Storfursten, sökte uppreta denne till krig mot Sverige, afgick sistnämnda år ännu en beskickning till Moskwa, der freden bekräftades den 2 Sept. samma år och följande året den 26 Maj i Stockholm stadfastades. Efter Ivan Wasiljewitschs uppstigande på thronen år 1533 blef åter en fred på 60 år bekräftad den 20 Juli 1537.³⁾ Detta oaktadt föreföllo beständiga uppträden af mindre vänskapligt slag båda länderna emellan, då grän-

¹⁾ Dalin III. 440. Arndt II. 216. Dalin berättar, att „von Galen denna tid gjorde Gustaf täta vänskapsanbud, på hvilka konungen gaf benägna svar.“

²⁾ Originallet saknas i Riks-Archivet, men finnes i afskrift, vidimerad af Sv. Leyonmarck. Wahrenb. Saml., Richter II. 318—320.

³⁾ Sista punkten i detta fredsfördrag innehåller en förbindelse af Gustaf att, i händelse af krig mellan Zaren och Polen eller Lifland, ej bistå de senare.

serna voro i hög grad obestämda och i synnerhet i Lappmarken hvarken af Gustaf eller Ivan kände. År 1544 inföllo Ryssar i Finland, brände och plundrade. Klagomål öfver oförrätter gjordes å ömse sidor.

Sådana voro förhållandena mellan dessa makter, då Gustaf år 1554 affärdade en beskickning till en Landtdag i Wolmar. Han tillkännagifver för ständerna derstädes, huruledes „Ryssarne infallit i Finland, härjat och bränt landet, utan orsak utgjutit mycket oskyldigt blod samt bortfört menniskor och boskap. Han vet, att Ryssarne af alla krafter rustat sig till krig och att Liflands fredsår äro ute, hvarföre de kunna vara förvissade om att få Ryssen och hans hela makt på halsen, om konungen sluter fred med denne. Vill Härmästaren och alla Liflands ständer förbinda sig med honom, så är han villig att ej sluta en sådan fred; förkastas deremot detta hans förslag, så kan han sluta förbund med Zaren, och Lifland tör då få erfara hvad Muscoviten för i skölden, och sedan komma att ångra sitt afslag.“

Skrifvelsen medförde dock ingen verkan. Många röster höjde sig väl för förbundet, visande faran af att ovillkorligt afslå anbudet, men flertalet var af annan mening. De Svenske sändebuden blefvo således afvisade ¹⁾. Härmästaren gjorde i stället ännu ett försök i Moskwa; men då fred endast på 15 år och på hårda villkor kunde erhållas, såg han sig tvungen att anropa andra makter om bistånd. Ständerna hade nyss förut afvisat de Svenske sändebuden, troligen af det skäl, att de ansågo Sverige vara både för svagt och för aflägsset, att kunna lemna något pålitligt skydd. Nu hade imellertid förhållandena något förändrat sig. Sverige kunde dessutom, ehuru för svagt att skydda Lifland mot den hotande Ryska öfvermakten, vara starkt nog att genom sitt uppträdande gifva Lifland

¹⁾ Nyenstädt; Mon. Liv. Ant. II. 42. Richter II. 320.

luft och för det närvarande vända Zarens tankar och krafter åt ett annat håll. Man beslöt därför att detta år (1554) inleda underhandlingar med Sverige. Bernhard v. Schmerten, Ordensfogde på Weissenstein, utsågs till sändebud. Han framställde för konungen Härmästarens begäran, att „han skulle med allvar fortsätta kriget med Ryssland. Härmästaren skulle äfven så göra“ 1).

Konungen lofvade att uppfylla deras begäran; men fordrade, att Lifländarne skulle lemna utan afseende den nyligen med Ryssland ingångne freden, „hvilken de dessutom blott under protest antagit,“ och lemna honom kraftigt understöd 2).

Det lider intet tvifvel, att ofvannämnda Lifländarnes löfte om understöd och verksamt deltagande bidrog att inleda Gustaf i det, samma år utbrytande, Ryska kriget. Något understöd från Härmästaren hördes imellertid ej af. Konungen tillskickade honom därför ett bref med uppmaning, att „han borde kristenhetens lägenhet öfverväga och såsom en kristen lem skicka sig i saken och ej tillstādja af sitt land någon tillförsel till Ryssland, utan ihågkomma hvad han tillföre hade låtit genom sin utskickade, Berendt v. Schmerten, hos konungen anhålla, det han nu efterkomma skulle“ 3). Härmästaren gaf ett undvikande svar och slöt en enskild fred med Ryssland, hvilken den 9 April 1555 på en Herredag i Wenden bekräftades. Det enda, han ansåg sig böra göra, var att inför konung Gustaf urskulda sig för uraktlåtandet att skicka det utlofvade understödet. Derfor afgick samma år en beskickning till konungen 4). Den bestod af Rembert Ghilsheim, Bernhard v. Schmerten

1) Tegel II. 308. Celsius II. 310. Hjörn 206. Kelch 207.

2) Richter II. 323.

3) Tegel II. 317.

4) Fullmakten är dat. „Wenden, Margareten Abend.“

och Walter v. Plettenberg. De lemnade Lifland i Juli 1555 och träffade konungen vid krigshären i Åbo. De framförde Härmästarens ursäkt för uteblifvandet af krigshjelpen. „Orden hade ej kunnat hjälpa konungen, emedan den måst ingå en högst betungande fred med Zaren. Den vore bekymrad för ett krig, emedan på tre år ingen skatt skulle inflyta, betygade sitt hjertliga deltagande och gaf konungen tillstånd att i Lifland låta på egen bekostnad värfva ryttare och knektar, såvidt det kunde ske utan landets utblottande. Slutligen lofvade den sin bemedling, om konungen skulle råka i fiendskap med andra christne potentater och försäkrade om sina vänskapliga tänkesätt“¹⁾.

Med skäl ansåg sig Gustaf bedragen och beklagade sig bittert öfver Ordens trolöshet. I ett bref till Per Brahe följande året skrifver han: „Gud sig förklaget, att vi skulle med sådan lösaktighet och oförnuft vare så skamligen till detta krig förförde, och satt vår kära husfru, fattige käre barn, vårt fattige krigsfolk, snart sagdt all vår välfärd uti sådan farlighet, som nu på färde är. Så förnimme vi, att deruppå de oss förtröstet hafve, är alltsammans lögn och bedrägeri, som är detta: först att konungen i Polen skulle stå i fejd med Muscoviten, det är lögn; det andre, att de Lifländer skulle ock stå i oenighet med honom, det är också lögn och bedrägeri såsom annat de Lifländer hafve med fare; det tredje, att Tateren skulle hafve krig med honom, hvilket ock allsintet är utan lögn, förräderi och anstiftade falske tidender, som komme äre från Lifland och städerna, till att vände all olycke från sig och in på oss — det oss Gud bättre, att vi så skamligen skole förförde vare“²⁾.

Imellertid synas underhandlingarne, detta oakadt, blott för en kort tid blifvit afbrutna. Man fin-

¹⁾ Mittheil. Remb. Ghilsheims lefvernesbeskrifning. Arndt II. 218.

²⁾ Dat. Åbo den 16 Febr. 1556. Arwidsson IX. N:o 43.

ner nämligen redan följande året ett bref från Orden till konungen såsom svar på hans gesandters „vorgebrachte Werbung,“ hvori den förklarar, att „den hade tänkt hjälpa konungen, men blifvit derifrån förhindrad derigenom, att den fordne Landtmarschalken affallit från Orden och inlåtit sig med Erke-Biskopen i farliga anslag, för att öfverdraga Orden med våld. Den hoppas, att konungen ej gillar Erkebiskopens prachtiker“¹⁾.

I Lifland rasade nämligen vid denna tid häftiga inre oroligheter. Erkebiskopen i Riga, tillika Markgreffe af Brandenburg, hade år 1553 till sin Coadjutor utsett Hertig Christofer af Mecklenburg. Men då detta val skett utan de öfriga ständernas samtycke, förklarade dessa på en Landtdag i Wolmar 1556 Erkebiskopen för en landets fiende, tills han sjelf upphäft valet. Förgäfves lade sig konungen i Polen, en nära anförvandt till den unge Hertigen, och flere bland Tysklands Furstar ut för Erkebiskopen. Härmästaren rustade sig till krig och utvalde den tappre, krigiske Wilhelm Fürstenberg till sin Coadjutor. Den sålunda mot gammalt bruk förbigångne Landtmarschalken Casper v. Münster trädde då, förbittrad deröfver, i förbindelse med Erkebiskopen och konungen i Polen. Ordens belägenhet var så mycket svårare, som den samtidigt ansåg sig hafva att frukta ett förbund mellan Polen och Sverige²⁾. Då imellertid den från Polen och Preussen utlofvade hjälpen lät vänta på sig, måste Erkebiskopen och hans Coadjutor gifva sig fångne. Nu fordrade konungen i Polen, i spet-

¹⁾ Dat. den 12 Juni 1556. En bilaga följer, innehållande Casper v. Münsters öfvergång till Erkebiskopen och konungens af Polen fiendtlighet. Gustaf begäres till medlare. Wahrenb. Saml.

²⁾ Mon. Liv. Ant. V. N:o 270, der ett bref förekommer från staden Reval till Härmästaren, hvori staden säger sig dela hans bekymmer för ett förbund, som de Svenske gesandterna voro i begrepp att sluta med konungen i Polen. Dat. den 26 Maj 1556.

sen för en armé af 80,000 man, deras lössläppande och åter insättande i embeten och rättigheter. Härmästaren, i medvetande af sin svaghet och i behof af Polens beskydd emot Ryssland, gaf vika och afslöt fördraget i Poswol den 5 September 1557 i enlighet med konungens fordran. Så slutades denna strid, som mer än någon föregående blottade landets vanmakt såväl i förhållande till Polen som Ryssland ¹⁾.

I denna tvist har konung Gustaf erbjudit sin bemedling. Det heter nämligen i ett Landtståndernas afsked af den 21 Juli 1556, att „sedan man hos konungarne af Danmark och Sverige märkt medlidande i denna strid och desamme flitigt råda från krig till fred och erbjuda sig att genom budskap och underhandling återställa den turberade freden, så beslutes, att man ej afslår deras anbud“ ²⁾. Härmed öfverensstämmer en skrifvelse från Orden till Gustaf af den 22 Juli ³⁾, hvori säges, att „sedan Orden i ett föregående bref uttalat sin förhoppning att kunna i godo bilägga striden med Markgrefven och att ej konungen i Polen skulle sluta sig till honom, men denna förhoppning slagit felt, så ombedes konungen, alldenstund han visat sig beredvillig att medla, sådant företaga, utsätta dag för parterna“ m. m. Denna bemedling har dock ej kommit till stånd. Orden förklarar nämligen den 1 Sept. för konungen, att den „ej vill belasta honom med medlarekallet, sedan Hertigarne af Pommern afskickat gesandter, för att genomdrifva förlikning och stillestånd, hvilket anbud Orden antagit. Den tackar konungen för hans beredvillighet, men ber honom vara obesvärad“ ⁴⁾. Gustaf hade samtidigt föreslagit Härmästaren ett förbund mot Ryss-

¹⁾ Richter II. 311—318.

²⁾ Dat. Wenden. Mon. Liv. Ant. V. N:o 277.

³⁾ Äfvenledes dat. Wenden.

⁴⁾ Båda breffven i Wahrenb. Saml. jfr Richter II. 315.

land, men fått ett vägrande svar, „emedan han först ville sluta det inhemska kriget“ ¹⁾.

Redan innan denna strid var afgjord, Orden imidlertid Gustaf slutit sin fred med Ryssland den 2 April 1557. Zaren hade således fria händer att verkställa sin älsklingsplan: förvärfvandet af en hamn vid Östersjön. Han hade 1556, under brinnande krig i Finland och vid Wolga, ombildat sin armé efter Europeiskt mönster och kunde förfoga öfver en stående här af 300,000 man ²⁾. Nu hade ordningen kommit till Lifland att stå allena. Från Sverige kunde det ej hafva någon hjälp att hoppas. Gustaf hade under det nyss slutade kriget gjort en alltför dyrköpt erfarenhet, för att vilja för Liflands skull kasta sig in i ett nytt. Med Hanseförbundet stod Orden i ett spändt förhållande, till följe af ett år 1551 utfärdadt förbud för Hansestäderna att directe handla på Ryssland. Polen, en opålitlig granne, tycktes blott afvakta tjenligt tillfälle af landets utmattning, för att bemäktiga sig rofvet, helt eller deladt. Förgäfves affärdade Härmästaren, Wilhelm Fürstenberg, i October 1557 en beskickning till Moskwa. Den måste med oförrättadt ärende återvända, och omedelbart derpå inbröt den Ryska hären öfver gränsen, midt i en kall, snörik vinter, den 22 Januari 1558 under Tatarhöfdingen Schig-Aleis anförande. Landet öfversvämmades, under den förfärligaste plundring, ända till 50 werst från Riga. Härmästaren vände sig i detta farliga läge till Romerske Kejsaren med bön om hjälp. Ferdinand gaf sitt gamla svar: „Orden borde anropa Sveriges skydd och andra makters, hvilka dessa Muscovitens tilltag närmast anginge“. ³⁾ De Lifländska ständerna samlades i Dorpat, för att rådslå om denna angelägenhet.

¹⁾ Bref af den 19 Juli 1556. Wahrenb. Saml.

²⁾ Karamsin. VII. 405.

³⁾ Hjörn 216.

Redan i April månad detta år skref Fürstenberg ett bref till Gustaf, hvori han, efter att hafva tillkännagifvit sitt anträde till Härmästareembetet, omtalar „Ryssarnes infall i Lifland 14 dagar före ankomsten af krigsförklaringen, oaktadt Orden affärdat ett sändebud för stiftande af fred. Den hade nu skickat ännu ett i samma afsigt; men till följe af Ryssens häftiga anfall på Narva, väntade Orden föga frukt af denna beskickning.“ Han gör vidare konungen uppmärksam på „vigten för hans eget rike af Ryssens motande“ och begär råd och hjälp ¹⁾. Följande månad skref han åter ett bref till konungen, hvori han yrkar på svar rörande begäran om hjälp mot Ryssland samt tillägger: „Narva är nu listigt och bedrägligt intaget, hvarför Orden gått i fält“ ²⁾. Hvad konungen svarat på dessa bref, veta vi ej; men en skrifvelse från Kejsaren i samma syfte i September månad lemnades utan afseende ³⁾.

På ofvanbemälte Landtdag i Dorpat voro meningarne delade. Någre röstade för att söka hjälp hos Sverige eller Danmark, anförande såsom skäl dels kejsarens önskan, dels den omständigheten, att dessa länder lättare och beqvämare, till följe af läget vid sjön, kunde lemna Orden bistånd. Af motsatta sidan åter fästades uppmärksamheten derpå, att nämnda makter ej kunde vid första vink, ej heller utan „god säkerhet“, vara beredda till ett sådant bistånd, hvar-

¹⁾ Dat. den 14 April 1558. Wahrenb. Saml.

²⁾ Dat. Fältlägret den 18 Maj 1558. Wahrenb. Saml. Narva intogs den 11 Maj. Zaren lät fira eröfringen af denna första öster-sjöhamn med stor prakt i hela sitt rike.

³⁾ Arndt II. 243 Noten. Han anför äfven ett bref från kejsaren i samma ämne af den 25 Juli 1558 och tillägger: „Men Svenskarne ville billigtvis äta frukten af sitt verk, och deras hufvudfråga blef alltså: 'Woran halten wir uns?' Emedan kejsaren glömt att bestämma detta, medförde hans bref ingen verkan.“ II. 216.

före tillråddes, att man borde vända sig till Polen. Då ingen ville frångå sin mening, åtskildes ständerna utan resultat ¹⁾. Det dröjde likväl ej länge, innan nöden tvang dem att göra ännu ett försök att erhålla Svenskt understöd.

På denna tid residerade Hertig Johan i Åbo. Han hade 1556 i Finland fått län, hvilket följande året utvidgades. Att han umgicks med planer dels att deraf „göra land och rike“ åt sig sjelf, dels att förstora det genom förvärfvande af besittningar i Lifland, synes obestriddigt ²⁾. Troligen bidrog känndomen härom till att förmå Orden att hos Hertigen söka det understöd, om hvars erhållande af den gamle fadren den misströstate. Sålunda afgick en beskickning till Åbo, bestående af Georg Brabeg, Commendant i Dünamünde, och Sekreteraren Michael Briggenern. De begärde ett lån af 200,000 thaler „jemte något krigsfolk, munition och proviant“ mot pant af några slott i Lifland, hvilkas namn de dock ej uppgafvo. För Johan, „en ung herre, den der hade lust till verlden,“ var detta förslag högst välkommet. Utan stora svårigheter kunde på sådant sätt hans önskan att „få fast fot i Lifland“ uppfyllas. Han gaf derföre sändebuden ett gynnsamt svar.

Men Johan hade den gången „uppgjort räkningen utan värden.“ Den gamle konungen „tog illa vid sig,“ då han fick veta, huru härmed förhöll sig, och skickade till Åbo Jacob Henriksson Hästesko samt sin Sekreterare Olof Larsson med en skrifvelse, hvari han gjorde sonen allvarliga föreställningar. „Johan,“ så skref konungen, „hade i denna sak gått för vida och borde aldrig afgöra någon så stor angelägenhet, utan att först rådfråga sin fader och annat upplyst folk. Konungen sjelf, som så mycket försökt

¹⁾ Celsius II. 329. Hjörn 216. Kelch 228.

²⁾ Geijer II. 157.

i världen, behöfde i dylika mål inhemta andras tankar. Med Lifländarne borde han sig på intet vilkor inlåta, för vigtiga orsakers skull. Ty om man gjorde dem någon försträckning mot pant, skulle man få fiendskap och motvilja från åtskillige håll, i synnerhet från Muscoviten, som skulle säga, att freden och korskyssningen derigenom vore bruten, hvarföre man i honom skulle få en uppenbar fiende. Vidare från Romerska Riket och konungarne i Polen och Danmark, som alla skulle göra pretention och anspråk på Lifland. Likaledes från de Wendiska städerna, som hellre såge Sveriges förderf än dess tillväxt. Om man ock kunde bekomma en del af Lifland, så vore man det oaktadt ej i mindre fara och osäkerhet. Att underhålla pantslotten skulle fordra stora kostnader, och de torde till och med ej vara så mycket värda, som sändebuden för dem begärde. Det vore derföre klokare, om man mera vore betänkt på att försvara fäderneslandet mot alla afundsmän och fiender och äfven behålla och väl sköta det Gud beskärt, än ifrigt sträfva efter ovissa ting¹⁾.

För att likväl visa sin goda vilja, förordade Gustaf Liflands sak hos Zaren. Hans bref till denne var af följande lydelse: „Jag tillmäter mig ej någon röst i dina angelägenheter, jag fordrar ej, jag begär blott af dig såsom ädelmodig granne, att du gör kejsar Ferdinand till viljes och skänker Lifland fred, af medlidande med menskligheten och till Christenhetens allmänna bästa. Jag har sjelf ej att berömma mig öfver Liflands uppriktiga vänskap och rättskaffenshet. Jag känner dem af erfarenhet. Om du vill, skall jag skrifva till dem, att de skola i ånger och ödmjukhet kasta sig till dina fötter. Men du må göra ett slut på blodsutgjutelserna eller ej, så skall

¹⁾ Se om denna beskickning o. s. v.: Tegel II. 356. Dalin III. 470. Hjörn 219. Arndt II. 243. Richter II. 341.

jag i hvarje fall hålla det med Ryssland slutna fördraget heligt och högt värdera din vänskap.“ Ivan svarade: „Om du ej har något synnerligt begär att inblanda dig i Liflands angelägenheter, så är ej nödigt att skrifva till Härmästaren. Jag skall sjelf finna medel att bringa honom till förnuft“ 1).

Sålunda fördröjdes genom konung Gustafs kloka betänksamhet Sveriges inträde på eröfringarnes, men äfven på förlusternas bana. Vi skola snart se, huru han, tvingad genom omständigheter, dem han ej kunde förekomma, endast med bekymmer förutse, syntes färdig att taga första steget på denna bana, då döden mellankom och öfverlemnade frågans lösning i yngre, men svagare händer.

Den beredvillighet, Hertig Johan visat att lyssna till de Lifländska förslagen, förmådde inom kort Orden att, med honom till förespråkare hos den gamle konungen, försöka beveka den senare att verksammare än genom bref bistå det olyckliga Lifland. I början af år 1559 affärdades derföre en beskickning till Stockholm, bestående af den förr nämnde Rembert Ghilsheim och Salomon Henning 2). Ur deras vidlyftiga instruction 3) meddela vi följande: Sändebuden skulle tacka konungen för hans medlidande med Orden och framställa den fara, hvori Lifland sväfvade att blifva ett rof för Christenhetens arffiende, emedan grannarne öfverhufvud ej endrägtigt tänkte på att använda all sin förmåga mot denne fiende. De skulle vidare gifva tillkänna, att Coadjutorn Gotthard Kettler personligen besökt konungen i Polen, för att begära hans hjälp, hvilken han hoppades äfven skulle beviljas. Konung Gustaf skulle flitigt ej blott anropas om ett lån af 200,000 thaler, utan äfven ombed-

1) Karamsin VII. 428. Richter II. 341.

2) Densamme, som skrifvit Liflands och Kurlands Krönika.

3) Utfärdad den 2 Mars 1559.

jas att, jemte konungen i Polen, bistå Orden med krigshjelp enligt ett anfalls- och försvarsförbund. Sändebuden skulle beklaga „de allehanda misstroenden och andra oriktigheter,“ som uppstått mellan de Christina, men förneka, att Orden någonsin hyst misstroende till konungen. De skulle söka upplysa honom om det, hvaröfver han beklagat sig mot Revalsboerna, hvarom ej, skulle Orden förmå dessa att afstå från deras ofog. Slutligen skulle de begära 10—12 läster krut, lika mycket victualier och proviant, att vid läglig tid återbetala med varor eller penningar. För de 200,000 thalerna finge förpantas tvänne slott i Lifland, nämligen Sonnenburg och Vellin eller Pernau och Vellin eller, jemte det ena af dessa, Jerwen, mot vilkor, att Orden finge en sådan summa i sina händer och finge behålla densamma i två år. Skulle försummelse i afseende på återbetalningen ega rum, så egde innehafvaren af förskrifningen att verkligen intaga de pantförskrifne orterna. Kunde ej ofvannämnda summa erhållas, borde underhandlas om 90—100,000 thaler. I ett memorial af samma dag tillägges, att om konungen ej beviljade lånet på dessa vilkor, han då måtte sjelf uppgifva sina fordringar. På verklig occupation kunde sändebuden få utfärda en förskrifning, men med Härmästarens ratification. I ett bref från Gotthard Kettler till sändebuden, som ännu ej synas hafva afrest, dat. den 12 Mars, tillkännagifver denne sitt anträde till Härmästarembetet, begär underrättelser angående konungens fordringar, om han afslår den erbjudna pantförskrifningen, och lofvar i så fall medgörlighet ¹⁾.

Med dessa instructioner afreste sändebuden och togo vägen öfver Åbo, för att begära Hertig Johans förord hos konung Gustaf. Johan gaf det utan betän-

¹⁾ Båda dessa handlingar i Wahrenb. Saml.

kande ¹⁾. Efter att furstligt hafva förplägat dem, lät han dem „med godt besked“ fortsätta resan till Stockholm ²⁾. Vid ankomsten dit, erforo de, att konungen rest till Söderköping. De mottogos imellertid af Lorentz Fleming m. fl. och dröjde något, för att bese stadens märkvärdigheter ³⁾, hvarpå de den 28 Maj reste efter Gustaf till Söderköping och framförde sitt ärende. Konungens svar innehöll försäkran om deltagande, men äfven skarpa förebräelser. „Ehuru han såsom christlig herre,“ yttrade han, „hade stort medlidande med sina grannar Lifländarne, så var det honom dock betänkligt att rygga den fred, han gjort med Ryssen, och dermed föra riket och sina undersåter i ett nytt bad. Och ändock de gäfvö före och lade mycket på skogen om stor undsättning, som man hade att förmoda ifrån Kejsaren och Tyske Furstar, Poler och Lithauer, så kunde han dock ej fatta der något mod eller hug till och befruktade, att med den hjälp, de föreslogo, skulle följa liten frukt. Tyskland hade nemligen med Turken att göra; till Poler och Lithauer kunde han ej sätta någon lit, ty han hade af dem blifvit förut bedragen den tid de genom bref och bud några år sedan gjorde stora löften och till-

¹⁾ „Såsom den der gerna ville komma Muscoviten i håret och dertill önskat sin faders nyckel till den stora kistan,“ säger Henning.

²⁾ Han yttrade blott sitt missnöje deröfver, att konungatitel ej i fullmakterna blifvit gifven hans fader, „troligen ex errore i Lifländska Kansliet,“ tillägger Henning. Man hade nemligen skrivit „Ehrlauchtigste“ i stället för „Durchlauchtigste“. Hertigen hade frågat: „quid significat Ehrlauchten?“ och på sändebudens svar: „illuminaire,“ utfarit, „non esse regem Svecorum tam obfuscatum, ut illuminatione Livoniensium opus haberet.“

³⁾ Henning berättar bland annat, huru de fördes till en holme, att betrakta några Renar och Lappar („Renen und Pilapen“). Han beskriver de senare såsom „fein untersatzet wie man den Æsopum pflegt zu mahlen, sonderlich mit ihrer Music so lieblich und anmutig gleichs der Nachtigal, so die Schaffe beist.“

sägelsor, huru de med honom ville stå som en man mot Ryssen ¹⁾); men när det galt i knipningen och mest anträngde, när konungen var i Wiborg och Ryssen med sitt fältläger ej långt derifrån, och eljest både förr och sedan, då fanns hvarken Poler eller Lithauer, icke med en häst utrustad, än mindre något mera. Ja! det kunde ock vara de utskickade veterligt, hvad den förre Härmästarens sändebud gjorde fören stor förtröstning, der de kommo i möte med konungen på vattuskiftet mellan Åland och Åbo år 1555 ²⁾), der dock intet följde efter; ty medan konungen var i vändning med Ryssen, var ingen i Lifland, som rörde sig för hans skull, icke till en fotsman långt, utan slöto de sjelfva en lättsinnig fred med Ryssen, Sverige till stort besvär. Konungen kunde derföre hafva anledning att vedergälla lika med lika och lemna Lifland utan råd och hjälp, men ville, det oaktadt, af kungligt christligt medlidande försöka fredsunderhandlingar hos fienden genom sitt folk och dervid göra hvad honom berömligt vore och Sveriges krona lida kunde. I afseende på penningeförsträckningen kunde han, i sina söners och Rådets frånvaro, ingenting besluta, hvarföre sändebuden finge dröja, tills han med Furstarne och Rådet om denna sak rådgjort ³⁾).

Ett märkligt Rådslag i denna fråga finnes, hvori följande förekommer: „Underhandling föreslås, om, med bibehållande af freden, låneunderstödet kan lemnas mot säker pant att nu genast taga i besittning och

¹⁾ Syftar på de löften, konungen i Polen genom en beskickning år 1555 gaf, att, om Gustaf ville fortsätta kriget mot Ryssland, understödja honom med sin krigshär. Tegel. II. 309 och 335. Dalin III. 448.

²⁾ Denna händelse omtalas, såvidt vi kunnat finna, endast här i Sv. Elofssons berättelse, hvarur Dalin citerar densamma III. 451.

³⁾ Sven Elofsson i Handl. rör. Skand. Hist. XII. 101. Tegel II. 367. Dalin III. 479. Henning Bl. 19. Hjörn 221. Kelch 239. Arndt II. 243. Mittheil. Ghilsheims lefvernesb. Richter II. 345.

som blott skall inlösas af nuvarande Härmästaren och till ingen annans bästa. Antages ej detta, så föreslås köp af Sonnenburg, Pernau, Vellin och Jerwen med kejsarens ratification. Samtidigt skall ett budskap afgå till Ryssland med föregifvande till Zaren, att Sverige haft en gammal fordran af Härmästaren, för hvilken konungen nu, efter fåfänga påminnelser om betalning, måst låta betäcka sig genom köp af land; men att detta ej skall förändra ställningen mellan Sverige och Ryssland, ej heller föranleda Sverige till deltagande i kriget. Detta skall ske legaterna ovetande, af hvilka en skall kvarhållas, tills Zarens svar anländt. Samtycker ej denne, så har man alltid förvändningar till afslag¹⁾.

Kanske kan man i en sådan underhandling med Zaren spåra orsaken, hvarför de Lifländske sändebuden fingo en lång tid vänta på svar af konungen, och hvarför Henning verkligen reste hem, under det Ghilsheim stannade kvar, att afvakta konungens resolution. Då denna slutligen gafs, lydde den sålunda: „Konungen vore villig att bispringa Orden med en anseelig penningesumma på caution af Härmästaren, Ridderskapet och landet, och under kejsarens confirmation, mot vilkor, att han erhöles Revals slott med flera befästningar i Lifland såsom pant“. Härpå svarade Ghilsheim att „han ej hade fullmakt att inlåta sig i underhandling på dylika vilkor, men ville om konungens anbud underrätta sin herre,“ och återvände hem²⁾. Lifländske historieskrifvare berättar, att konungen lofvat sitt förord hos Zaren, hvilket det ena sändebudet ville afvakta, men att han återtagit detta löfte, då han fått veta, att Danmark ville utverka ett stillestånd³⁾.

1) Wahrenb. Saml.

2) Se föregående sida, not. 3).

3) Henning Bl. 19. Arndt II. 243.

I sjelfva verket synes konung Gustaf under dessa underhandlingar haft blicken misstänksamt fäst på Danmarks åtgöranden på detta håll. Ogrundad var ej heller en sådan fruktan. År 1558 hade Revals besättning svurit Danske konungen trohetsed, hvar- efter ett sändebud afreste till Danmark, att erbjuda honom staden. Christian III, gammal och sjuklig, afböjde likväl detta anbud. Gustaf uttrycker i ett bref till Erik detta år sin oro öfver att möjligen „äfven på den sidan få Danskarne till grannar,“ och ber honom „betänka, om det ej är bättre att förekomma än förekommas, och hellre i tid taga ett stycke af hunden, än att hunden skall bita en“ 1).

Fredrik II, som 1559 uppsteg på Danska thronen, ville ej låta det gynnsamma tillfället gå sig ur händerna. Han lofvade derföre Härmästaren, Biskopen af Reval och Esthländska adeln ett kraftigt understöd och lät genom gesandter uppfordra Ivan Wasiljewitsch att ej oroa Esthland, „en af ålder Dansk och åt Härmästaren blott på viss tid anförtrödd provins.“ Ett sex månaders stillestånd var likväl allt, hvad han af Zaren kunde utverka 2). Det var under rättelsen om denna beskickning, som, såsom ofvan är nämnt, af någre Lifländske annalister förmodas varit skälet till, att Gustaf återtog sitt en gång gifna löfte att blifva Ordens förespråkare hos Zaren. Troligt är äfven, att det var för att sätta en gräns för Danska maktens tillväxt åt denna sida som konung Gustaf

1) Geijer II. 157. I ett bref till Johan följande året förundrar sig konungen, att „Frissnerus ej hafver berört uti sin skrifvelse, om de Danske hafva Domen inne i Reval, huru de Revalske äro dem bevågne och huru de stå med hvarandra, hvarom han vill med det första hafva underrättelse. Likaledes om de Danskes och Biskopens af Ösel handel, samt hvad de Danske hafva för händer i Ryssland, efter han hört, att de äro in i Ryssland dragne; ty han tror dem ej mycket väl.“ Dat. Wadstena den 22 Mars 1559. Arwidsson IX. N:o 100.

2) Richter II. 342.

för det af Härmästaren begärda lånet fordrade såsom pant „Revals slott med flera fästningar i Lifland.“

Konungens oro och åstundan att få sistnämnda fråga afgjord ökades i samma mån som Härmästaren synes blifva mindre angelägen derom. I ett bref från Erik till Kettler i November 1559 heter det: „Rörande Härmästarens ansökan om ett lån, så har Erik gjort sin flit hos konungen, för att befordra saken, och tror, att den skall hafva framgång, såvida Härmästaren går in på det föreslagna medlet, som är att se af konungens skrifvelse. Emedan nu sådana medel enligt Eriks tanke äro grundade på billighet, så tillråder han Härmästaren att ej vägra deras antagande eller begära vidare betänketid, utan med det första förklara sig, på det konungen må se, att Härmästaren menar sådant med allvar.“ Några dagar derefter uttrycker konungen sjelf i skrifvelse till Härmästaren sin förundran deröfver, att han ej vill mottaga anbudet om försäljningen af Sonnenburg, oaktadt gesandterna det tillbudit och Härmästaren skriftligen befullmäktigat dem dertill. „Ehuru konungen ej är mycket benägen till förskott på underpant, så vill han dock, för att visa sin goda vilja, tillbjuda ett lån mot inrymmande af Sonnenburg och Arensburg genast vid penningarnes erläggande, och deras behållande i 20—30 år utan rätt till inlösen inom denna tid. Skulle Arensburg vara tillhörigt Biskopen af Ösel, så får Härmästaren göra upp med denne. Konungen vill hafva ön ensam i sin ego, för att ej, såsom händer vid ny possession, någon collision må uppkomma med Biskopens folk“ ¹⁾. Detta förslag kom likväl nu för sent. Biskopen af Ösel hade nämligen redan i September månad samma år öfverlemnadt sitt stift — eller, enligt andra uppgifter, sålt det — till konung Fredrik,

¹⁾ Dat. Stockholm den 29 Nov. 1559. Såväl detta bref som det föregående i Wahrenb. Saml.

hvilken utnämnde sin bror, Hertig Magnus, till Biskop deröfver. Året derpå tillhandlade sig Magnus äfven stiftet Reval och besatte Sonnenburg, föregifvande såsom ursäkt inför Orden, att han gjort det, endast för att försvara slottet mot Svenskarne. Då derjemte Gotthard Kettler genom ett fördrag af den 31 Augusti öfverlemnade sig och Orden i konungens af Polen skydd, hade således landets sönderstyckande i sjelfva verket redan nu börjat 1).

Man finner för öfrigt, att en liflig breffvexling detta och följande året egt rum mellan konung Gustaf och Härmästaren till följe af de conflicter, som uppstodo till sjös mellan bådas undersåter under Ordens krig med Ryssland. Förhållandet var i korthet följande. Ivan hade efter Dorpats eröfring 2) genom stora förmåner sökt göra sig denna stad förbunden, för att derigenom förmå äfven andra städer till underkastelse. Isynnerhet åsyftade han dermed Reval. Då likväl denna afsigt ej hade önskad framgång, sände han staden ett utmaningsbref. Revalsboerna satte sig då i försvarstillstånd och utrustade kapare, hvilka uppsnappade några Ryska fartyg, som drefvo handel på de Svenska farvattnen vid Borgo (Biorkiö) och andra Nyländske hamnar. Dessa kapare hade derjemte förgripit sig på Svenska fartyg, föregifvande, att de förde proviant till Narva, plundrat ett och jagat ett annat på land vid Ekholmen. Ståthållaren i Wiborg, Claes Christersson Horn, lät då fångsla dervarande Revalske köpmän och konungen utskickade krigsskepp till handelns skydd. I ett bref till Härmästaren säger Gustaf sig „af trovärdige personer hört, att Härmästaren utfärdat öppen befallning att gripa hans undersåter hvar som helst de anträffades, hvarpå Hans Gamal af samme sjöröfware på konungens egna

1) Richter II. 345—349.

2) Den 19 Juli 1558.

farvatten under Ekholmen blifvit tagen och plundrad, oaktadt han blott hade för afsigt att föra sitt gods till Sverige. Hade konungens folk fört gods till Narva, så hade det blott varit ringa, och Härmästaren hade i alla fall bordt underrätta honom om en sådan 'beställning', på det han kunnat varna de sina för skadan. Han märker väl, så slutar han, att detta ofog ej förorsakas af någon tillförsel till Ryssen, utan af afund mot förbättring af Sveriges handel och fruktan för ett afbrott i framtiden uti Revals“ 1).

Kettler anförde till sitt försvar, att „oundgänglig nöd tvungit honom att 'beställa utliggare', för att förhindra tillförsel till fienden. Om en och annan öfverskridit hans befallning och huru de användt godset, derom måste han först göra sig underrättad genom Commissarier, hvarigenom skulle visa sig, att han vore böjd till allt för grannsämjan“ 2). Han begärde derjemte förnyade gånger, att konungen måtte „lössläppa de fångne utliggarne“ 3), hvarpå konungen svarade, att de ej skulle komma på fri fot förr, än hans plundrade undersåter fått skadeersättning. Han fordrade derjemte en dylik ersättning äfven åt de Ryske undersåter, som på Svenska farvatten blifvit plundrade. Sistnämnda fordran förestafvades af konungens fruktan för någon förveckling, i motsatt fall, med Ryssland, hvilket land han i freden 1557 tillförsäkrat fri och säker handel på Sverige 4). Hvilken utgång saken slutligen fick, hafva vi ingenstädes sett uppgifvas.

1) Dat. den 30 Nov. 1559. Wahrenb. Saml. Jfr Arndt II. 249. Tegel II. 362. Dalin III. 478.

2) I svar till konungens sändebud Claes Christiernsson och Christofer Schiefern, dat. den 7 Juni 1560. Wahrenb. Saml.

3) Bref af den 20 April och 19 Oct. 1559. Wahrenb. Saml.

4) Arndt II. 249. Tegel II. 362. Arwidsson IX. N:o 94 och 104.

Kejsar Ferdinand tröttnade imellertid ej att uppmana konung Gustaf dels att bistå det olyckliga Lifland, dels att lägga sig ut för detsamma hos Zaren. Gustaf uppfyllde denna senare begäran, ehuru visserligen snarare af alla andra skäl än af välvilja för Orden. Han hörde ej till deras antal, som snart glömma en liden oförrätt. I April 1560 skref han till Zaren: „Vi hade för de Lifländers förtjensts skull intet skrifvit Eder till uti deras sak, ty de hafva icke mycket väl förhållit sig emot Oss, utan efter den Romerske Kejsaren af Oss hafver det begärt, så hafve Vi gjort honom det till viljes“. Han tackar Zaren, att han på konungens förbön lofvat göra för saken så mycket honom möjligt vore, och tillkännagifver, att han med det första vill „skicka bud till de Lifländske och låta förhöra med dem, om de ännu vilja falla till föga och göra det dem med rätta bör,“ hvarefter han skulle underrätta Zaren om deras svar ¹⁾. Man finner också, att konungen redan samma dag utfärdad fullmakt för Claes Christiernsson och Christofer Schiefen såsom sändebud „i någre anligenden Gewerben“ till Härmästaren ²⁾. Kettler svarade derpå med tacksägelse för konungens „fredsönskan och sorgfälliga bemödande därför hos Zaren. Men som Orden stod i skyddsförhållande till konungen i Polen, vore det tillbörligt underrätta denne, huru långt Muscoviten gått i eftergift“ ³⁾. Konungen sände då återigen samma personer följande månad till Härmästaren, för att begära bestämdt svar. „Härmästaren erinrar sig väl,“ heter det i instructionen ⁴⁾, „att konungen förut sändt Zaren sina tankar om fred med Orden och hvilken fredsbenägenhet denne på konungens beskickning och ansökan gifvit tillkänna. Af Zarens propositioner har

¹⁾ Arwidsson IX. N:o 118. Dat. „Ulfund.“

²⁾ Äfven denna dat. „Ulfund.“ Wahrenb. Saml.

³⁾ Dat. den 7 Juni. Wahrenb. Saml.

⁴⁾ Utfärdad den 12 Juli. Wahrenb Saml.

konungen sändt tvänne Copior, en på Tyska och en på Ryska, med begäran att få Ordens svar, för att meddela Ryssen detsamma. Men som konungen vid gesandternas återkomst ej fått något bestämdt besked af Härmästaren, och Ryssen tvifvelsutän begär svar, så vill han veta, hvad han i detta afseende skall svara honom. Uteblifver detta, så skall Ryssen säkert säga, att konungens beskickning skett, endast för att utleta hans tankar. Konungen sänder nu samma sändebud i några andra ärender till Orden, och på samma gång för att genom dem få svar. Han skall ingenting från sin sida låta fela, för att en gång enighet skall blifva mellan Ryssen och Lifland. Svar är dock af nöden, på det ej Zaren skall retas till mera bitterhet.“

Dessa fredsförsök medförde dock ej någon verkan. Troligen var ej heller Zarens yttrade benägenhet för fred allvarligt menad; ty långt ifrån att visa sig fredligt sinnad, uppbjöd Ivan, som förutsåg ett krig med Polen, just vid denna tid alla sina krafter, för att fullkomligt underkufva Lifland. Å andra sidan sökte Polen på en annan väg uppnå samma mål. Äfven den svage Hertig Magnus utsträckte sin hand efter en del af det omtvistade rofvet. Han lät nämligen ställa en uppmaning till Esthlands innevånare „att, emedan de visste, att de härstammade från Danmark, hos detta rike söka hjälp och skydd.“

I dessa Danmarks planer på Esthland, vida mera än i ett bref från Kejsar Ferdinand, ¹⁾ hvori han återigen beder om understöd för Orden, torde man finna orsaken, hvarföre Gustaf i sina sista dagar visade det varmaste deltagande för Orden och landet. Han sände vid denna tid en beskickning till Reval, hvori han uppmanade staden och landet att blifva Härmästaren trogne. „De borde å ena sidan ej låta sig förskräc-

¹⁾ Af den 17 Juli. Richter II. 353.

kas af Muscovitens grymma raseri, ej heller å andra sidan låta beveka sig af andras smekningar och löften till något pligtvidrigt. ¹⁾ Konungen kunde och ville icke tåla någon potentat, han vore hvem som helst, med undantag af Härmästaren och Orden, till granne i dessa länder, skulle han äfven därför sätta hela sitt rike i fara. Fattades dem artilleri, krut, proviant och annat, så ville han dermed förse dem. Skulle det komma till belägring, så kunde de skicka sina qvinnor och barn, och hvad annars vid sådan händelse är otjenligt, till Finland, der de under tiden kunde lefva i säkerhet och njuta underhåll., ²⁾.

Man märker, att en stor förändring försiggått i konung Gustafs sinnelag i förhållande till Orden, men motiverna ligga i allt för öppen dag att behöfva påpekas. Också försummade ej Härmästaren att begagna denna gynnsamma sinnesstämning. Redan med de återvändande Svenske sändebuden följde derföre en Lifländsk beskickning till konungen. Den utgjordes af den förut nämnde Salomon Henning och tvänne andra. Deras instructioner gingo ut på att begära a) att konungen skulle verkligen angripa Ryssland, b) eller genom sin bemedling förmå Zaren till fred, c) eller, om detta ej lät sig göra, försträcka de Lifländska ständerna en ansenlig summa penningar. Med dessa förhållningsorder afreste Härmästarens sändebud och anlände, såsom det synes, i början af September till Stockholm. De underrättades, att konungen var sjuk och sängliggande, hvarföre han ej kunde underhandla med dem, utan hänvisade dem att inför Hertigarne Johan, Magnus och Carl samt Rådet framföra sina uppdrag.

¹⁾ Kelch tillägger, att konungen hotat, att de i motsatt fall ofelbart skulle få honom till fiende p. 250. Jfr Richter II. 353.

²⁾ Henning Bl. 25. Hjörn 230. Kelch 250. Arndt II. 259. Richter II. 353.

Konung Gustafs död förorsakade derpå ett långt afbrott i underhandlingarne. ¹⁾ Då sändebuden äntligen fingo företräde hos konung Erik och enligt sina ofvannämnda instructioner framställt Ordens anhållan om hjälp, erhöilo de ett skarpt och afslående svar. Erik synes hafva fattat andra planer, för hvilkas verkställande de Lifländske sändebuden voro honom ett hinder. Frampå hösten 1560 hade nämligen en beskickning anländt till Sverige från staden Reval, föranledd af Ryssarnes hotande framgångar. Den hade i uppdrag att underhandla med konung Erik om lån af en penningesumma mot nöjaktig förskrifning, och derjemte utforska, hvilken hjälp staden kunde hafva att hoppas, i händelse den skulle råka ut för en belägring. Sändebuden skulle för öfrigt i allt underhandla gemensamt med Härmästarens. ²⁾ Det var denna sista punkt i deras instructioner, som utgjorde hindret för Eriks önskningsar. Han sökte nämligen tillfälle att få underhandla med de Revalske särskilt om hela Esthlands underkastelse. Härmästarens beskickning måste derföre med det ofvannämnda beskedet afvisas. Erik påminde dem, „huru åtskillige af de förre Härmästarne ofta inlåt sig i förbund med Ryssland, Sverige till skada. Så hade hans fader, konung Gustaf, förledd genom ett Lifländskt förbund, blifvit bragt derhän, att han måst sluta en opålitlig fred

¹⁾ Konung Erik höll sitt intåg i Stockholm först den 30 November. Enligt Tegel: Erik XIV:s Historia p. 5 anlände denna beskickning till Sverige *efter* Gustafs död. Med honom instämmer Dalin III. 522. och Kelch 251. Vi hafva likväl ansett oss böra följa Hennings egenhändig berättelse om denna beskickning, i hvilken han sjelf var hufvudmannen. Äfven Arndt II. 259 följer denna senare uppgift, och Richter II. 353. Geijers yttrande II. 182: „Erik efter sin upphøjelse på thronen äfven anropad om hjälp“ syftar uppenbart på den senare anlända Revalska beskickningen.

²⁾ Tegel: Erik XIV. p. 6. Dalin III. 523. Hjörn 230. Kelch 251. Arndt II. 259. Richter II. 353.

med Ryssen och ej kunnat fullfölja sin seger“. Han besvärade sig vidare deröfver, att Härmästaren låtit anfalla och borttaga några Svenska skepp, som ämnade sig till Narva, och fordrade, att deras gods måtte med det snaraste återställas. Slutligen hänvisade han dem till konungen i Polen „såsom den der för länge sedan med dem upprättat contracter och öfverenskommelser och äfven för sådant beskydd redan länge uppburit de bästa inkomsterna af Lifland“ 1).

Så framställa de Lifländske Historieskrifvarne konungens handlingssätt och bevekelsegrunderna dertill, „en politik“, säger Richter, „hvilken synes så mycket naturligare, som Eriks broder Johan hade, straxt efter hans faders död, erinrat konungen om hans löfte att förskaffa honom ett stycke land i Lifland“ 2). De svenske deremot nämna ingenting om konungens plan att aflägsna Härmästarens sändebud och framställa äfven ordalagen i hans svar till dessa annorlunda. Konungen gaf dem, heter det, det besked, att „han ej kunde bryta freden med Muscoviten, emedan han dertill ej hade något skäl. Det vore honom äfven omöjligt att förskaffa dem fred på de vilkor, de föreslagit; men deras anhållan om ett penningelån ville han ej afslå, om det kunde ske på drägliga vilkor. Han vore villig att försträcka dem 60,000 thaler mot förpantning af staden Pernau“. Men då de ej ville ingå på dessa vilkor, utan begärde detta lån utan pant, afslog konungen deras begäran och fordrade derjemte „återställande af några skepp och gods, som Härmästaren låtit med våld frantaga Svenske undersåter i de Finska skären“, tilläggande,

1) Henning Bl. 25. Kelch 251. Richter II. 353.

2) Jfr Geijer II. 182.

att, „om detta ej skedde före Påsk, konungen skulle bruka andra medel“¹⁾.

Efter deras afresa²⁾ började Erik underhandla med de Revalske. Hans slutliga resolution lydde sålunda: „Några penningar såsom lån kunde de ej erhålla. Men emedan staden sväfvade i stor fara och var af alla öfvergifven och Sverige dessutom skulle få en odräglig granne i Muscoviten, om han bemäktigade sig Reval, så ville konungen, om de gäfv sig under Sveriges krona, ej af begär efter stad och land, hvaraf han redan hade nog förut, utan af christlig kärlek och för att undvika det Ryska grannskapet, åtaga sig dem och komma staden till hjälp ej blott med penningar, utan äfven med 'skytt, kulor och krut, proviant och annan nödtorft', låta dem förblifva vid deras privilegier och rättigheter och dessutom skydda och försvara dem mot alla deras fiender“³⁾.

Vi stanna vid detta löfte af konung Erik. Det utgjorde ett bestämdt öfvergifvande af konung Gustafs fredliga regeringsgrundsatser på samma gång som det uti sig innehöll, kan man säga, fröet till Sveriges yttre politik under en lång följd af år — en politik, som, börjande här och slutande med freden i Nystad, omfattar i vårt fäderneslands häfder en period, så rik på ära, men äfven på olyckor, att intet folks historia i nyare tider torde kunna uppvisa något dermed jemförligt.

¹⁾ Tegel: Erik XIV. p. 5. Dalin III. 523. Hjörn 231 (efter Svenska källor).

²⁾ Trettondagen 1561.

³⁾ Tegel p. 6. Hjörn 231. Kelch 253.

De vid författandet af denna Afhandling begagnade Arbeten äro följande:

Tegel: Gustaf Is Historia. 1622.

Dalin: Svea Rikes Historia. 1760.

Celsius: Gustaf Is Historia. 1775.

Geijer: Svenska Folkets Historia, II:a Delen. 1852.

Arwidsson: Handlingar till upplysning af Finlands Häfder, IX:e delen. 1857.

Henning: Liv- und Kurländische Chronik. 1594.

Kelch: Livländische Geschichte. 1695.

Arndt: Livländische Chronik. 1747—1753.

Monumenta Livoniæ antiqvæ. 1835—1847, i hvilken samling finnas intagne de af förf. citerade:

Hjärn: Esth-, Lyf- und Lettländische Geschichte, samt

Nyenstädt: Chronik der Provinzen Livlands.

Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Esth- und Kurlands. 1840 o. ff.

Richter: Geschichte der Deutschen OstseeProvinzen. 1857.

Karamsin: Geschichte des Russischen Reiches. VII:e delen. 1825.

Författaren har derjemte fått begagna en del af de i Kongl. Riks-Archivet förvarade Wahrenbergska Samlingarne, bestående af ur dervarande Lifländska Handlingar från Gustaf Is tid af numera aflidne Acad.-Adjuncten C. F. I. Wahrenberg gjorda afskrifter och utdrag.